

ЯКОВЕНКО Р. В.,
кандидат економічних наук,
БІРЗУЛ Н. Д.,
студентка магістратури ЦЗДО
заоч., гр. МК-14-МЗ

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ФОРМИ ЇХ ПРОЯВУ

Стаття розкриває суперечності глобального поступу світу, форми глобалізації та визначальні глобальні проблеми.

Постановка проблеми та її актуальність. Глобалізація – складний, багатогранний процес, який поширюється на всі явища суспільного розвитку і пов'язаний з поглибленням інтернаціоналізації світової економіки, зростанням взаємозалежності національних держав, зумовлених прискореним рухом міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, високих технологій тощо.

Глобалізація, як об'єктивний суспільний процес не долає всі економічні проблеми, а загострює та посилює деякі з них, що визначає актуальність та значення зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку зазначеної проблематики зробили такі вітчизняні вчені, як А. Філіпенко, Б. Гуменюк, Т. Циганкова, О. Гребельник, О. Ступницький, М. Долішній, Ю. Пахомов, О. Скаленко, Д. Лук'яненко тощо. Найактуальніші аспекти їх наукових доробків використано у запропонованому матеріалі.

Метою статті є розкриття питань, пов'язаних з глобалізацією суспільного життя, його позитивними та негативними наслідками.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації інтернаціоналізація економіки набуває нових рис, а саме:

1) формується глобальне світове виробництво на основі планетарного охоплення світової економіки транснаціональними корпораціями і транснаціональними банками, розвитку довгострокових виробничих зв'язків, стратегічних альянсів, договорів про співдружність тощо;

2) кардинально змінюється зміст світових господарських зв'язків: темпи зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи зростання виробництва, фінансові потоки перевищують трансакції, пов'язані з експортом товарів і послуг [1, с. 27];

3) змінюється спрямованість і структура міжнародної торгівлі, зростає товарообмін наукомісткою, високотехнологічною продукцією між розвинутими країнами;

4) якісних перетворень зазнає фінансова сфера, змінюється її роль у світовій економіці на основі прогресуючого зростання валютних, фондових, кредитних ринків тощо;

5) посилюється орієнтація розвинутих економік на розгортання всіх сфер людської активності: здатність генерувати нові знання, швидко їх застосовувати, використовуючи сучасні методи обробки інформації;

6) інтенсифікується пошук світового центру управління та інструментів регулювання глобальних світогосподарських процесів [6, с. 41].

Глобальна економіка – якісно новий стан світової економіки, яка поступово перетворюється в цілісний глобальний організм, поєднаний гігантською виробничо-збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею тощо.

До форм прояву глобалізації належать:

1) формування загальнопланетарного науково-інформаційного простору, світової комунікаційної мережі, глобальних технологічних систем;

2) інтенсифікація міжнародних трансакцій, формування глобальних ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового демонтажу торговельних бар'єрів, підписання багатосторонніх торговельних угод тощо;

3) бурхливе розширення світового фінансового ринку, різке збільшення обсягів і швидкості потоків капіталів, фінансових операцій, здійснюваних різними суб'єктами світогосподарських зв'язків;

4) зростання відкритості й посилення взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції тощо [4, с. 109];

5) становлення єдиного світового виробництва на основі інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів (мультинаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їх об'єднань тощо);

6) міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних і фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і світових цін тощо;

7) уніфікація ведення бізнесу, формування нової системи глобального управління; зростання кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових та неурядових міжнародних організацій;

8) інформаційно-культурне зближення народів, впровадження єдиних стандартів життя, уніфікація уподобань, цінностей, суспільної свідомості тощо [6, с. 44];

9) порушення рівноваги світової екосистеми, загострення глобальних проблем.

Сировинна, енергетична, продовольча та інші проблеми для людства не нові, новими для сучасного етапу розвитку є їхній глобальний характер, оскільки вони стосуються життєво важливих інтересів усіх держав і народів, виступають потужним чинником взаємозалежності та цілісності світу, надаючи йому нових інтегрованих рис.

Найзагальнішою причиною загострення глобальних проблем є криза індустріальної цивілізації внаслідок:

1) безсистемної, безконтрольної, безмежної утилізації ресурсів природи;

- 2) низького рівня технологічної культури виробництва;
- 3) максимізації, а не оптимізації темпів економічного зростання;
- 4) домінування технократичного підходу, послаблення антропогенних засад;
- 5) масштабного впливу людської діяльності на навколишнє середовище й необмеженого вторгнення людства у біосферу;
- 6) швидкої урбанізації населення планети, зростання гігантських мегаполісів і агломерацій, що супроводжується скороченням сільськогосподарських угідь, лісів, бурхливою автомобілізацією;
- 7) поглиблення суперечностей між світовим економічним розвитком і соціальним прогресом.

Глобальні проблеми мають такі спільні риси:

- мають всезагальний, універсальний характер, загальнопланетарний зміст і значення, принципово важливі для долі всього людства;
- безпосередньо стосуються життєвих інтересів усіх верств населення, усіх країн і народів планети, усіх або значної групи держав;
- мають взаємопов'язаний характер і суттєво впливають на всі сфери суспільного життя;
- відображають поглиблення та ускладнення світогосподарських зв'язків;
- потребують залучення колосальних технологічних, фінансових, трудових, інформаційних ресурсів, невідкладних і рішучих дій на основі колективних і скоординованих зусиль світового співтовариства;
- можуть бути успішно вирішені при умові створення адекватної моделі стійкого розвитку людської цивілізації.

Класифікація глобальних проблем за сферами дії не означає, що вони відокремлені одна від одної. Межі між сферами носять умовний характер. Так III сфера концентрує та підсилює увесь комплекс глобальних проблем [3, с. 6].

I сфера: глобальні проблеми у сфері взаємодії природи і суспільства:

- надійне забезпечення людства сировиною, енергією, продовольством тощо;
- раціональне природокористування і збереження навколишнього природного середовища;
- раціональне використання ресурсів Світового океану, мирне освоєння космічного простору;
- утилізація відходів життєдіяльності тощо.

2 сфера: глобальні проблеми у сфері суспільних взаємовідносин:

- відвернення світової термоядерної війни і забезпечення стабільного миру;
- подолання економічної відсталості частини регіонів і країн світу;
- попередження локальних, регіональних та міжнародних конфліктів;
- ліквідація наслідків світових та локальних криз;
- роззброєння і конверсія військового виробництва тощо.

3 сфера: глобальні проблеми у сфері розвитку людини та забезпечення її майбутнього:

- пристосування людини до умов природного і соціального середовища, що змінюється під впливом НТР;
- подолання епідемій, тяжких захворювань (серцево-судинних, онкологічних, СНІДу, наркоманії);
- культурно-моральні проблеми втрати довіри до соціальних інститутів, нестабільності сім'ї та послаблення зв'язку поколінь;
- боротьба з міжнародною злочинністю, наркобізнесом, тероризмом;
- проблеми демократизації та охорони прав людини тощо.

Головна передумова успішного вирішення глобальних проблем – розгляд їх у взаємопов'язаній цілісності, тісному переплетінні економічних, політичних, соціальних, культурних, технологічних, екологічних, психологічних та інших процесів [5, с. 578].

За сучасних умов світове господарство все більше набуває ознак цілісності. Цей процес об'єктивно зумовлений дією таких факторів:

- прагнення людства вижити за наявності значних ядерних потенціалів та ймовірності їх нарощування в інших країнах, загроза ядерної війни, політика мирного співіснування;
- розгортання НТР. Зараз жодна з країн не може самостійно використати всі досягнення сучасної науки і техніки, тому треба об'єднувати зусилля у цій сфері, що сприятиме встановленню тісних економічних і науково-технічних зв'язків між країнами, формуванню стійких структур у світовому господарстві;
- інтернаціоналізація господарського життя, міжнародний поділ праці;
- нині країни світового співтовариства можуть ефективно розвивати виробничі процеси на рівні світових стандартів, випускати високоякісну продукцію, використовуючи процеси спеціалізації та кооперування виробництва на міжнародному рівні. Завдяки цьому можна значно знизити собівартість продукції, підвищити її якість, надійність, зекономити паливно-енергетичні, сировинні ресурси, підвищити продуктивність праці, раціонально використовувати робочу силу;
- необхідність об'єднання зусиль країн для розв'язання глобальних проблем (екологічних, продовольчих тощо), потреба у взаємній допомозі в екстремальних ситуаціях (землетруси, ядерні аварії тощо), доцільність об'єднання господарських зусиль країн-партнерів для освоєння багатств Світового океану й космосу, для збереження уже набутих людських знань, ідей і для перероблення й використання все складніших інформаційних систем, створення міжнародного інформаційного банку даних, яким могла б користуватися відповідно до своїх потреб кожна країна світового співтовариства.

Формуванню цілісності світового господарства сприяє розвиток відповідної інфраструктури: прокладання трансконтинентальних залізниць, світових систем зв'язку та ін.

Україна надзвичайно мало бере участь у міжнародному поділі праці (у техніко-економічних відносинах з розвинутими країнами), що зумовлено низькою конкурентоспроможністю її продукції, складністю умов проникнення на світовий ринок з передовими технологіями (наприклад, в аерокосмічній галузі промисловості), відсутністю достатньої кількості підготовлених кадрів для реалізації цих проектів тощо.

Водночас Україна займає надзвичайно важливе геополітичне становище в центрі Європи, багата природними ресурсами, забезпечена висококваліфікованими кадрами, посідає провідні позиції в окремих галузях науки. За раціональної внутрішньої і зовнішньої політики вищих ешелонів влади вона може завдяки цим факторам зайняти достойне місце в світовому господарстві.

У глобалізованій міжнародній економіці залишається все менше місця для національних економічних автономій, тобто, національні уряди поступово втрачають контроль над господарським розвитком країни [7, с. 30]. Це, насамперед, зумовлено:

1) Зменшенням ефективності основного інструменту економічної політики уряду фіскальної політики. Позитивний ефект стимулюючої бюджетно-податкової політики нівелюється високою інтегрованістю країни у світові ринки та часткою імпорту в структурі ВВП і, як наслідок, стимулюванням іноземних товаровиробників. Окрім того, проблеми фіскальної політики доповнюються мінімізацією податкових платежів з використанням офшорних зон.

2) Послабленням впливу монетарної політики, оскільки регулювання процентних ставок може спонукати масовий відплив фінансового капіталу з країни і в результаті спричинити фінансову кризу в країні.

3) Високим рівнем залежності динаміки національних макроекономічних показників від стану зовнішньоекономічної кон'юнктури, на яку уряд не в змозі впливати.

Тобто, глобалізація економіки призводить до неможливості ефективного регулювання ринку й процесів відтворення в країні на національному рівні у відриві від міжнародної економічної кон'юнктури. Це вимагає розробки механізмів координації економічної політики різних країн та створення наднаціональних інститутів регулювання у формі міжнародних організацій. Тобто, глобалізація призводить до перенесення частини функцій та повноважень держави на наднаціональний рівень.

Глобалізація світової економіки загострила цілий комплекс проблем, що виникають на межі взаємодії людини, природи і суспільства. Характерними ознаками цих проблем є загальносвітовий характер, реальна загроза людству чи його окремим спільнотам та потреба невідкладного вжиття заходів з метою їх вирішення. До таких глобальних проблем сучасності можна віднести:

- збереження миру та безпеки на планеті;
- вичерпування ресурсів та поступовий перехід на відновлювальні види енергії;

- охорона природного навколишнього середовища;
- забезпечення людства продовольством;
- подолання соціально-економічного відставання багатьох країн світу;
- боротьба з голодом, епідеміями, бідністю та ін.

Вирішення глобальних проблем сучасності, забезпечення майбутнього цивілізації людства вимагає розробки та реалізації колективної програми економічної, військово-політичної безпеки людства.

Тобто, на початку III тисячоліття світ перетворився у глобальну економічну систему, в якій практично не залишилось можливостей для сповідування стихійних ринкових відносин між державами. Виник глобально-функціонуючий, світовий, виробничо-господарський механізм, складовими якого стали окремі національні економіки.

Україна має визначити механізми оптимального розв'язання проблеми ефективного приєднання до світових глобалізаційних процесів, що забезпечило б їй максимальні зовнішні переваги та мінімальні внутрішні втрати. Не слід забувати, що взаємозалежність національних суб'єктів світогосподарського механізму здатна як додати їм нових можливостей, так і завдати чималих збитків. Для використання переваг, що несе глобалізація, уряду та бізнес-структурам України необхідно виробити відповідну позицію, яка б спиралася на глибоку і всебічну теоретичну оцінку нинішніх світових реалій [2, с. 27]. Оскільки економіка функціонує за об'єктивними законами, їх незнання чи ігнорування в економічній політиці призводить до суттєвих втрат у господарській практиці.

Від часу набуття Україною державного суверенітету дискусії щодо вибору шляхів політичного та соціально-економічного її розвитку і до сьогодні не втрачають своєї актуальності та гостроти. Проте змістовий їх спектр доволі обмежений: або лібералізація та адаптування до ринкових умов, або жорстке регулювання державою економічних процесів. Цікаво, що у цьому контексті практично не розглядаються проблеми, які торкаються глобалізації політичних та економічних процесів.

Справді, якщо характерною ознакою світогосподарського буття є інтернаціоналізація міжкраїнних зв'язків, і такий спосіб її існування виступає як історичний виклик, перед національною державою постає питання безальтернативності засадам ринкової відкритості, шляхам входження у глобальне середовище. Трансформація економіки України у проринковому напрямку робить процес глобалізації невідворотною реальністю [10, с. 314]. Як доводив свого часу, виходячи із принципів сформульованих класиками, К. Маркс ринкова економіка за своєю природою може функціонувати лише як частина всесвітнього ринку, має бути відкритою.

На практиці така відкритість означає, що технічна, структурна, інвестиційна і соціальна політика країни має орієнтуватись на кращі світові показники і стандарти, експорт та імпорт має бути альтернативою внутрішньогосподарським рішенням, а зовнішньоекономічна діяльність – стати органічною частиною економічної діяльності господарських суб'єктів. Така економіка передбачає вільний доступ на внутрішній ринок іноземної

конкуренції, використання всіх форм інвестиційного і торгового співробітництва, опрацьованих світовою практикою, співставність світових і внутрішніх цін та доходів, конвертованість національної валюти, рівно як співставність господарського права. Це об'єктивно пов'язано з обмеженням регулюючих функцій держави і переводом зовнішньоекономічної діяльності на мікроекономічний рівень.

Свідоме моделювання сучасної міжнародної економічної поведінки національної економіки у глобальному економічному середовищі пов'язане з формуванням інституціональної за змістом моделі національного розвитку, складовими якої є не лише ринкові інституції, але й інституції іншого порядку. Логіка цього процесу повинна бути підпорядкована вимозі пріоритетності загальнонаціонального інтересу, що неухильно реалізує національний уряд.

Концептуально існує дві парадигми поведінки національних держав у глобальному середовищі, що спираються на дві доктрини – класичного космополітизму й автаркії (причому у межах кожної з них передбачається застосування дієвого інструменту – протекціонізму, що у жодному разі не є результатом їхнього синтезу, як то прийнято вважати).

Економічна теорія, у якій обстоюються національні інтереси, завжди спиралась на принцип пріоритетності суспільних інтересів щодо індивідуальних, наголошуючи: відкритість економіки є лише засобом, завдяки якому відбувається збагачення однієї країни за рахунок іншої [8, с. 805]. Зокрема, Ф. Ліст зазначав, що класична школа висунула космополітичну теорію, яка розглядає індивідуальний інтерес кожної особи як основу розвитку суспільства, а саме суспільство – як загальносвітову спільність людей.

Другий засадничий принцип торкається шляхів застосування першого: принцип індивідуалізму в міждержавних відносинах реалізується через самоізоляцію. Лістом були розвинені закладені ще Фіхте основи доктрини автаркії, було визначено, що хоч поточні наслідки самоізоляції інші, ніж у протекціонізму, оскільки останній не заперечує користі міжнародної торгівлі та не ставить завдання самозабезпечення країни всім необхідним, але врешті-решт автаркія має на меті відкритість на паритетних засадах: у контексті міжкраїнної конкуренції країна, що не досягла бажаної стадії розвитку і не забезпечила собі економічні переваги на світовому ринку, вимушена керуватися принципом автаркії – формувати ситуацію повної економічної незалежності від інших країн. З цією метою країна має відмовитися від значної частини імпорту і міжнародну торгівлю поставити під контроль держави; провадити політику стимулювання і заохочення виробництва замінників і синтетичних продуктів; забезпечити мобілізацію усіх продуктивних сил, що є у її розпорядженні. Протекціонізм може виступати інструментом автаркії. Тобто Ліст, на противагу Фіхте, не заперечує міжнародної торгівлі в умовах самоізоляції, але вважає за необхідне здійснювати її під контролем держави [9, с. 645].

Щодо інших характеристик автаркії, то він розглядає її як необхідну стадію інтернаціоналізації господарських зв'язків: щоб не знизити свої потреби до рівня своїх ресурсів, замкнена країна намагається розширювати можливості їх поповнення за рахунок обміну, а часто і завоювання та приєднання нових територій (у тому числі економічне завоювання джерел сировини). У цьому разі утворюється великий простір, що стає її „життєвим простором”. Особливістю концепції Ліста є те, що він обґрунтовує ідею, згідно з якою „великий простір” („життєвий простір”), утворений шляхом лібералізації міжнародних господарських зв'язків, аби досягти гомогенності соціально-економічних складових розвитку, вимушено підкорятиметься домінуючій державі. Тобто Лист вважає, що існує два види автаркії: перша – повна самоізоляція нації, яка у розрахунку на власні сили намагається досягти високого рівня конкурентоспроможності, і її об'єктивний наслідок – коли країна, сягнувши визначеної стадії розвитку, може на засадах лібералізму будувати свої зовнішньоекономічні зв'язки.

Щодо першої, орієнтованої на повну економічну незалежність на основі самоізоляції, то її загальновизнано розглядати як мобілізаційну модель розвитку економіки, таку, що є перехідним щаблем до експансіоністської, природною умовою розвитку національного господарства на шляху до вищої стадії.

З огляду як на економічну так і політичну доцільність жодна країна, що належить до провідних у сучасному світовому економічному просторі, не може скористатися цією моделлю економічної поведінки: частина з них – тому що вже досягла певного ступеня і може провадити експансіоністську політику, інша – тому що відстає в економічному розвитку.

Та найновітнішою формою міжнародної економічної експансії стає новий тип автаркії – структурної замкненості, що дає країнам, втягненим у інтеграційні процеси під гаслом лібералізації, можливість зберігати конкурентні переваги і формувати власну стратегію розвитку, формувати національні пріоритети, виходячи з природних даних країни.

Політика структурної самоізоляції все більшою мірою розглядається як навмисний і бажаний крок, спрямований на реалізацію певних економічних і політичних намірів у контексті глобалізації. Подекуди вона проявляється у застосуванні прямих, безпрецедентних обмежувальних заходів та політики субсидування щодо стратегічних національних галузей, особливо високотехнологічних. Слід акцентувати увагу на тій явній обставині, що рівень національного протекціонізму щодо сучасного глобального середовища формується залежно від економічної потужності країни, але розвинені країни по відношенню до третіх країн світу керуються особливими правилами. У цьому разі структурна автаркія не є інструментом становлення системи національної економічної безпеки, а виступає формою пограбування економічно відсталих країн.

Визначення перспектив розвитку України як структурного елементу світогосподарських процесів пов'язано з сучасними внутрішніми стратегіями розвитку національної економіки, яка має відповідати одночасно вимогам і

автаркії, і глобалізації як єдності протилежностей, має враховувати особливості інтеграційних процесів, які відбуваються у світі, бути орієнтованими на збіг національних, регіональних і глобальних інтересів. З нашої точки зору, провідним напрямком такої інтеграції є структурна інтеграція, засадним принципом якої є структурна автаркія, що здійснюється за умови регулюючого контролю держави. Узгодження базових складових структурної інтеграції трактується нами як пріоритетний напрямок глобальних трансформацій національного економічного простору.

Висновки. Ефективність міжнародної співпраці у вирішенні проблем ХХІ ст. багато в чому залежить від загального міжнародного стану і міжнародних відносин в цілому. Припинення холодної війни і перехід держав від ворожнечі і протистояння до взаємодії та співпраці, відкрили перед світовою спільнотою принципово нові можливості для усунення і попередження виникаючих погроз. Проте на цьому шляху залишається чимало труднощів. У різних частинах планети продовжують спалахувати вогнища локальних і регіональних конфліктів. Зберігаються територіальні спори, що переростають в озброєні зіткнення.

Залишається небезпека громадянських війн і насильства. Політична нестабільність у світі заважає виробленню консенсусу між урядами щодо вибору шляхів вирішення глобальних проблем. В той же час такі явища, як швидке зростання населення, виникнення екологічно небезпечних зон і заражених районів, скорочення ресурсів, збільшення безробіття, убогості, розповсюдження хвороб, міжнародного тероризму, можуть викликати зростання соціальної напруженості, яке здатне підірвати політичну стабільність в суспільстві у відносинах між державами світу.

Таким чином, на початку ХХІ ст. загальносвітові проблеми і проблеми міжнародної стабільності виявилися тісно взаємопов'язаними. Світова спільнота стоїть перед необхідністю надійного забезпечення міжнародної безпеки, і не тільки політичною і військовою, але і екологічною, економічною, соціальною. Саме у реалізації цієї історичної місії полягає головна відповідь на глобальні виклики людства.

Нинішній механізм здійснення зовнішньоторговельних відносин в Україні, який відбиває соціальні, економічні, суспільно-політичні та інші інтереси (що створюють стимули до змін чи, навпаки, збереження попереднього стану), є малоефективним як з погляду відповідності викликам глобалізації, так і економічного розвитку загалом. Останнє означає, що Україна сьогодні, як не прикро, не демонструє явної потреби в якісному розвитку економіки. Соціальна, технологічна привабливість стандартів життя провідних країн не трансформувалася в економічний попит на інститути та механізми освоєння цих стандартів. Декларативно Україна прагне розвитку, але за умови збереження чинних традицій і порядків.

Основною причиною подібного становища є те, що вітчизняна економіка все ще залишається занадто закритою для світового ринку, насамперед через адміністративні та інші перешкоди на шляху трансформації нерационального виробництва, заміни неефективно працюючих керівників і

неуспішних власників. Неврахування закону неминучого відмирання нерационального, віджилого означає втрати для економіки – як прямі, так і опосередковані.

Список використаної літератури

1. Глобалізація і безпека розвитку / [О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 474 с.
2. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К. : Наукова думка, 1998. – 282 с.
3. Долішній М. Національна економіка в умовах глобалізації / М. Долішній, М. Козоріз // Вісник Інституту регіональних досліджень. – 2002. – № 3. – С. 4–11.
4. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму / Дж. Сорос. – К. : Основи, 1999. – 259 с.
5. Економічна теорія : політекономія : підруч. / За ред. В. Д. Базилевича. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2004. – 615 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька. – К. : Освіта, 1999. – 302 с.
7. Лазебник Л. Роль зовнішньої торгівлі для економічного розвитку країни / Л. Лазебник // Економічний часопис – ХХІ ст. – 2003. – № 9. – С. 29–34.
8. Мочерний С. В. Економічна теорія : підруч. / С. В. Мочерний, М. В. Довженко. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 856 с. (Альма-матер).
9. Мочерний С. В. Політична економія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – К. : Знання-Прес, 2002. – 687 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
10. Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К. : Україна, 1997. – 368 с.
11. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
12. Савелко Т. В. Уточнення економічного змісту й особливостей глобалізації / Т. В. Савелко // Теорія фінансів. – 2004. – № 7. – С. 57–66.
13. Скаленко О. Глобальні резерви поступу (інформація, інтелект, інновації). / О. Скаленко. – К. : Основи, 2000. – 276 с.